

Välkomna till min skrivarskola!

Det här är en liten introduktion till hur jag brukar arbeta som skrivarlärare.

I alla mina kurser, antingen det handlar om att skriva självbiografiskt eller mer allmänt om att skriva noveller och romaner, har jag många korta skrivövningar. Eleverna får bara 10-20 minuter på sig att skriva. Sedan får de läsa upp texten. Det blir opretentiöst och ofta underhållande för hela gruppen.

Min tanke är att man ska lära sig de grundläggande ingredienserna i litterär gestaltning. Där ingår bland annat konsten att skriva **personporträtt** och **dialoger**. En annan rolig och nyttig övning är att lära sig **hitta de rätta detaljerna**. Vi brukar också ta upp bland annat **berättarperspektiv**, hur man kan experimentera med **tempus** (tidsformen), hur man **börjar en berättelse**, vad som menas med **gestaltning** och varför författaren aldrig ska påstå eller tycka någonting. Författarens roll är att visa upp, sedan är det upp till läsarna att ha åsikter.

De övergripande frågorna hur man bygger upp en berättelse och hur strukturen i en roman eller självbiografi kan se kräver mer utrymme och tid. Då behöver man också en konkret text som eleven skrivit för att kunna diskutera vad som fungerar bra och vad är mindre lyckat.

Här följer några av de lektioner jag brukar hålla och de medföljande korta skrivövningarna.

Lektion I: Personporträtt

Personskildringen är livsnerven i all berättande litteratur. Om man inte lär känna personerna i en bok, inte kan se dem framför sig, blir också historien ointressant. Det viktiga är inte det yttre utan karaktären – fast ofta hör förstås utseende och personlighet ihop.

Det är inte nödvändigt att huvudpersonen framstår som sympatisk, men hon måste bli levande. Då kommer hennes öde att engagera läsaren. Om du skriver en självbiografi uppstår porträttet av dig ofta automatiskt när du skildrar dina tankar, intressen och sysselsättningar. Då du beskriver personerna omkring dig krävs mer ansträngning för att ge läsarna en bild av dem.

I både romaner och självbiografier ska man akta sig för att måla upp karaktärerna i svart eller vitt. Människor är sällan enbart onda eller alltigenom goda. En fälla hos den självbiografiska författaren är att framställa sig själv och sina närmaste i alltför god dager. Tyvärr är genomhyggliga människor som alltid handlar förnuftigt tråkiga att läsa om. Det äreminne du vill skriva, om till exempel din underbara mormor, blir faktiskt större om hon också har någon dålig egenskap.

Författaren måste sträva efter att skapa komplexa, överraskande

personligheter utan att för den skull förvirra läsaren genom att sätta de mest motsägelsefulla etiketterna på sina figurer. Den som är livlig och rapp i käften i ett kapitel kan inte uppträda som en fåordig sengångare i ett annat, såvida det inte har hänt något under tiden.

Om man studerar personbeskrivningar i litteraturen lägger man märke till att författarna ofta bjuder på förvånansvärt lite information. Ändå blir personerna levande. Hemligheten ligger i att författaren inte påstår så mycket, t.ex. att någon är hetlevrad, vacker eller korkad. Sådana värdeomdömen ska istället uppstå hos läsaren tack vare att romanpersonen försetts med *betydelsebärande detaljer*. Det kan vara utseende, kläder, sättet att prata, kroppsspråk, en åskådares subjektiva intryck, ja nästan vad som helst. Man brukar tala om gestaltning istället för påstående. "Show, don't tell" som det heter.

Ett första råd att skriva personporträtt lyder: "Skriv som om du vore en filmkamera." Då försvinner författarens egna tolkningar. Dessa ska man överlåta till läsaren. Svårigheten blir sedan att noga välja de ord och meningar som passar för det man vill gestalta.

Några exempel:

"Mormor gick upp tidigt, fem, halv sex, för att elda och sätta på vatten till te och tvätt och för att lyssna på morgonandakten. Den började först klockan sju. Men redan klockan sex kunde hon ta in finsk radio och höra deras gudstjänst, eftersom de låg en timme före oss. På så sätt kunde hon avnjuta två morgonandakter."

Margareta Burman. Min beskärda del.

"Han kände igen mannen. Det var en av dem han brukade se i närheten av varvet och även inne på kaféet. Nu stod han och plirade ner i vattnet och hans ögon hade en genomskinlig blå färg, med pupiller så små att de knappt gick att urskilja. Ansiktets hy var grov och rostfärgad. Han var klädd i blåställ och kängor. Ja, nog var han en av deras gäster alltid. De hade träffats många gånger."

Carina Rydberg, Den som vässar vargars tänder

"Det är så uppenbart att jag betraktar en organism som är stadd i vissnande. Hårt som börjat gråna och falla till marken. Huden som börjat skrupna och hänga.

En annan förlamande bild: om mannen i spegeln vore en blomma, då vore det bara en tidsfråga innan trädgårdsmästaren skulle hejda sig, rynka pannan och ställa ifrån sig vattenkannan, och han skulle böja sig ner och nypa bort den vissnande växten, eftersom den är bortom all räddning. Och det är naturens gång. Det kommer nya blommor och de måste ha ljus och rymd."

Bengt Ohlsson, Gregorius

"Husbonden var lite galen: han hade tillbringat alltför många år utomlands och lästa alldeles för många böcker, han pratade för sig själv på kontoret, svarade inte alltid när man hälsade på honom, och han hade alldeles för långt hår. Ugwus moster berättade allt det här med låg röst när de gick på stigen.

– Men han är en bra människa, tillade hon. Och så länge du jobbar bra så äter du bra. Du kommer till och med att få kött varje dag."

Chimamanda Ngozi Adiche, En halv gul sol

Skrivövningar om personporträtt

Uppvärmningsövningar:

- 1) Tänk på någon du känner. (a-d behöver inte vara samma person)
 - a) Skriv ner tre föremål som är de mest typiska för den personen.
 - b) Välj ut en kroppsdel som passar ihop med personen och berätta (kan göras muntligt) om dina iakttagelser
 - c) Välj ut ett klädesplagg som personen brukar använda och beskriv det.
 - d) Antag att denna person har anmält sig till skrivarkursen och kommer in i rummet just nu, en timme för sent. Vad säger han eller hon? Hur rör sig personen och agerar han eller hon i denna situation.

Lite mer ingående.

Skriv inte mer än högst 10-15 rader i nedanstående övningar. Det är inte mängden upplysningar utan de rätta detaljerna som skapar porträttet. Observera att det inte ska vara en färdig berättelse, bara en ögonblicksbild.

- 2) Ta en (1) valfri person som du känner eller som gjort intryck på dig. Det kan vara ett barndomsminne eller någon du träffat nyligen. Sätt in honom eller henne i en situation och beskriv vad du ser. Förslag på vad du kan skriva:

Pappa vid frukostbordet.

Mormor kommer med tåget.

Första gången jag träffade X som sedan blev min man/min bästa väninna/min chef

En främling som bara passerar

- 3)

Samma övning, men nu skriver du om dig själv i jag-form. Antingen som barn eller vuxen. Skriv så att läsaren får en bild av dig.

Förslag:

På väg hit till kursen

Första dagen i skolan eller i en ny skola.

På arbetet.

Tillsammans med någon du inte gillar

I en situation när du var riktigt rädd

- 4)

Skriv om en person du varken känner eller har sett. Du skapar denna person ur tomma intet. Gör honom levande för oss som läser texten!

Lektion II Dialoger

Att skriva dialoger eller enstaka repliker är en svår och ädel konst. Här finns det åtminstone tre fällor. Det vanligaste felet är att

replikerna blir onaturliga. "Så där pratar man inte". Ofta blir det så därför att författaren vill passa på att förklara för mycket för läsaren.

Den andra fällan är att man aldrig kan skriva av ett verkligt replikskifte ordagrant. Tal och skrift är två olika konstarter. I den skrivna dialogen gäller det att träffa läsarens hjärna så att denne får ett intryck av levande tal. Man kan pröva att använda tystnaden, utelämna, skriva halva meningar....

En tredje fälla är att dialogen kan vara onödig. Det är inte alltid det effektivaste sättet att föra handlingen framåt eller beskriva något. Som regel tror jag att dialogen bara ska användas om den innehåller någon form av motsättning eller om det tillför något i ett personporträtt.

Några exempel: (notera de två olika grafiska metoderna att skriva dialoger)

.....

- Det är otroligt.
- Ja, helt sjukt.
- Du är helt sjuk.
- Vad menar du? Jag mår bra!
- Nej, det gör du inte. Du tittar alltid på mig. Och vad var det du skrev? Du är en sån tönt. Skriver hela tiden.
- Inget. olika grejer. Dagboksgrejer.
- Du är helt nere i mig.
- Jag hör inte! Högre!
- NERE! TOTALT! DU HÖR VISST!
- Det är jag inte. Du är ett ego.
- Du vill ha mig.
- Var inte så jävla dum!
- Men det spelar ingen roll. Du börjar bli ett fetto. Jag gillar inte fetton. Du får inte mig.
- Det vill jag inte ha heller, mister Ego.

Zadie Smith, Vita tänder

.....

Den varma vinden blåste upp bambuförhänget mot bordet.

"Ölet är svalt och gott", sa mannen.

"Det är väldigt gott", sa flickan.

"Det är faktiskt en kolossalt enkel operation Jig", sa mannen. "Egentligen är det inte alls någon operation."

Flickan såg ner på marken som borden stod på.

"Jag vet att du inte tycker det är farligt Jig, Det är faktiskt ingenting att tala om. Det är bara att släppa in luften."

Flickan sa ingenting.

"Jag ska följa med dig och stanna hos dig hela tiden. De bara släpper in luften och så går det hela sin naturliga gång."

"Ja, och hur ska vi göra sen då?"

"Sedan blir det bra igen. Sen blir det precis likadant som förr."

"Hur kan du tro det?"

Ernest Hemingway. Berg som vita elefanter (novell)

Skrivövning

Det behöver inte vara enbart dialog. Du kan – och bör – lägga in berättande text mellan replikerna då och då, annars är det lätt att det blir för pratigt. Hemingway klarade av att skriva hela noveller med nästan bara pratminus, men de flesta gör det inte.

Skriv ett samtal du själv har upplevt i någon besvärlig situation. Eller hitta på något.

Till exempel:

Du har blivit ertappad med att ha gjort något förbjudet.

Ett laddad samtal mellan dina föräldrar när du var barn.

En konflikt på arbetet.

En diskussion mellan en man och en hustru om vart de ska åka på semestern.

En dialog i en hårdkokt deckare mellan snuten och skurken.

Skriv en halv, högst en sida!

Lektion III

Hitta detaljerna

Alla människor har sin unika historia. Även du. Då gäller det att visa upp det som är specifikt för just ditt liv för läsarna. Ge inte bara allmänna beskrivningar av personer och miljöer. Som självbiografisk författare (eller författare i största allmänhet) måste du gå i närkamp med minnet och hitta det som var speciellt i din barndom, på ditt arbete, i ditt sätt att tänka, eller i din pappas sätt att lägga orden. Små, små detaljer kan lyfta en bra berättelse till att bli en lysande text. Det finns ingen gräns för hur mycket möda du kan lägga ner på att hitta de rätta beskrivningarna. Precision i personporträtt, repliker, miljöbeskrivningar med mera skapar trovärdighet och närvarokänsla.

Så här skriver John Gardner i sin bok "Romanen och författaren"

Den gode författaren ser saker och ting skarpt, livfullt och selektivt (det vill säga, han väljer det som är viktigt). Inte nödvändigtvis för att hans iakttagelseförmåga av naturen är skarpare än andras (även om den genom övning har blivit det) utan för att han bemödar sig att se saker och ting klart och skriva ner dem på ett effektivt sätt

Ett exempel på detaljskärpa:

Potatis och saltströmming var den överlägset vanligaste maträtten. Annars kunde det vara soppa, pölsa, leverbiff eller någon blodmat. Hon köpte ofta grisblod och gjorde palt, blodplättar eller blodpannkakor.

När jag började skolan fick jag – och mina systrar så länge de bodde hemma – huvudmålet vid femtiden. Nog var man gruvligt less på saltströmming ibland. Under krigsåren åts den utan sås eftersom det var ransonering på mjölken. En halv liter per dag fick de tilldelat därför att de hade småbarn. Ibland fanns ingen mjölk alls i Konsum eller i mejeributiken där vi brukade handla.

”Kan vi inte få korv istället för strömming”, bad Greta.
 Det var en orimlig begäran. Mamma blev inte ens arg.
 ”Saltströmming är bra mat”, blev svaret.

Bertil och Pelle Olsson, Svalan mot Höken

Den solstekta valplatsen var täckt av nakna, stympade, vanställda, förkolnande människokroppar blandade med blodiga klädtrasor och hästkadaver. Det mycket varma sommarvädret gjorde sig snabbt påmint, liken började ruttna. En omisskännlig vämjelig odör lade sig strax över trakten. Det finns flera genom tiderna som beskrivit den bisarra metamorfos som obegravda lik på slagfält brukar genomgå. Kropparna växlar färg, och den som är erfaren kan i regel avgöra hur länge de varit döda utifrån kulören på kadavren: förändringen går från vitt till gult till gulgrönt eller grått, för att slutligen slå över i svart, köttet kommer att likna tjära. Liken ökar i omfång, fyller upp och spänner ut uniformerna. Samma mekanismer verkade på det unkna slagfältet vid Poltava. Hettan hjälpte till att snabbt förvandla de stupade. Deras blottade sargade kroppar började jäsa, blåsas upp och blev groteskt svullda, och snart stod de dödas ansletsdrag inte att känna igen. De döda soldaterna blev en enda stor, stinkande anonym massa av svartnande bylten som en gång haft ett namn.

Peter Englund. Poltava

Skrivövning

Beskriv något av följande eller något annat som passar in på ditt eget liv. Ta tillvara på de unika detaljerna i dina minnen.

Hur det såg ut hemma när jag var barn.

Familjens första bil.

Första skoldagen eller annat skolminne

Minne från någon arbetsplats

Pappa kommer hem från jobbet. (Vad sa han eller mamma, hur hälsade de på varandra?)

Speciella ord och uttryck som någon familjemedlem alltid använde.

Skriv ett replikskifte vid t.ex kortspel, mellan mamma och pappa, mellan mig själv och mina barn etc.

Eller också skriver du något i en påhittad berättelse:

Beskriv en brottsplats.

Skriv om hur en förälskad man tänker om sin kvinna. Vilka detaljer dyker upp i hans tankar.

Hur ser personen X på personen Y om dessa båda avskyr varandra.